

Петре Наковски

Ноќта - мирна. Топла. Лесните повеи на ветерот распостелуваат спурнина. Полутемно небо, со броени ѕвезди. Навеи на мирис од Јанобо цвеќе. Едни раседнати на грбот од рововите, други легнати во нив. Со лицата свртени кон ветерот што поддувнува од кај Бистрица, вдишуваат свежина. Шумоли спрженото лисје и високите подгорени стебленца на тревата, Земјата се смирува. Мажите пушат, криејќи ги цигарите в шепа. Распарувачки воздивнуваат...

Во ровот, долго кашлање, а потоа тивко потпевнување:

Митревица чеканката
рано рани на утрина...

Од соседниот ров - дебел, неделкан глас, скоро тропа пукната штица:

Овци паса габер лежа
Вечер ќе ти дојда...

Замолчува, небаре наслушкува одговор и одново затропува:

За татко ти, колај бива,

Едно луле тутун...

Гласот прекинува и по миг прашува:

- О, Кољо, шо прајш, ре? Да не спиеш? Не спиеш? Е, тогаш фрли го ќесенцето со тутун за да свиткам ена...

И додека тој ја витка цигарата, се разлеа воздишка - ноќно мечтаење на полна месечина:

Дојди ми Магде,
твојто бело лице,
твојата рамна снага
само те Магде мори сонувам...

Од другата страна, некој дофрлува, молејќи:

Оф, аман, аман мори Елено,
оф, аман, аман, умирам за тебе...

... Излезе песната од ровот и се растури во мракот...

На самоти почеток одвај чујно, речи си срамежливо, тивко како лесно треперење на крилја на вилино коњче, едната ја гони другата и се нижи во синцир, а во него - студените кладенци каде моми студена вода налеваат, прстенот меновник, долгите години на чекање, високите чардаци, белата пченица и деветте гулаби што високо над ширно поле летаат, јадовите момини и либето кое под прозорец, пред порти, под чардак чека... И во пеењето – спомен, ја има Фанка која бери грозје лисичина и падарчето кое ја фати, а не сака бакшиш пендолира, туку сака, леле, црни очи... и калеш Донка и Калината руса коса како тељови за тамбура и лулашката на Ѓурѓовден и... Се уште

недоискапи меракот, кога од горе, втората одбранбена линија, деци крчицки, лобаницки, косинцки, папрадцки, д'мбенцки, бабчорцки, езерцки, запеаја:

Мори чупи костурчанки
Раширете го ороото,
Раширете го ороото,
Да ви виме фустаните
Да ви виме фустаните,
Чиј е фустан дамкалија,
Чиј е фустан севдалија...

И навираат спомените, а гласовите ги подзема ветерот и ги сее од ров во ров од бункер во бункер, од таму ги презема и ги префрлува над трапиштата, ги разлива по ридиштата, ги подига до врвови. Во овие мигови песната сите нив ги враќа дома, на вигната, на лозје, на пресно косена ливада, в градина и бавча, на долга седенка, на шедба... Некој длабоко воздивна, друг скришум избриша натежната солза. Фанка, ранета во левата рака, потстенкува, ама песна не одлепува од усни. Во топлата ноќ, низ широката пушкарница, ветерот фрли грстови гласови во бункерот и го разбуди нишанџијата. Молат машките гласови:

Не прусај, прусај
Пред мене мори лепа,
Не ми го гори срцето!
Стига е само горено, мори лепа,
Горено, пепел сторено.
Лапка ќе фрла по тебе, мори лепа,
Да се завртиш, да видиш,
Да ти го вида лицето, мори лепа,
Лицето бело црвено.
Да ти го пиша на тефтер, мори лепа,
Кога ќе ода на аскер,
Кога ќе ми текни за тебе, мори лепа,
Да го отвора тефтеро.
Да ти го вида лицето, мори лепа,
Лицето бело црвено.
Да ми помини мерако, мори лепа,
Мерако голем по тебе...

Вдлабочена во срцата, го буди споменот, вивнува кон небото, чиниш ќе ги допре ѕвездите и плавно се разлива. Едниот глас се издигнува трепетливо, а другите здишано, гонејќи го, се придружуваат, се долепуваат и дружно се дополнуваат. Машки се гласовите, тврди, длабоки, сигурни и доаѓаат од соседниот ров. Им се придружуваат женските - топли и блиски како мајчино шепотење и галење. Сал за краток миг прекинуваат и само толку, колку за да земат здив, колку за да падне песната во уво, да се вкови во душата. И додека една длаби во душите, друга надоаѓа нежно - певливо. Се чини дека секој збор е бележан со сите младешки желби, копнежи, тагувања, пасакувања и болки и е извезан и украсен со коприна и мониста. Лево, рој женски гласови се осваа и, чиниш со лесен лет на пеперутка, ја пробиваат темнината и кратко, задржувајќи се меѓу осакатените дрвја, јагленосаните гранки, подгорената трева и овенатите полски и шумски цвеќиња - ја отпеваат изгубената младост, убавината и недоживеаната љубов...

Бело лице љубам јас,
Црни очи љубам јас,
Гајтан веѓи љубам јас,
Фајде нема...

...Ех!... - воздивнува ранетиот, крие лице во дланките и залиптува. Боли раната крвјосана и боли овенатата и се уште недорасцутената младост. - Фајде нема ле душо... - прекинува гласот, секнува и кој знае, се прашува ли, дали фајде нема од шеќерната калеша чупа која е неверна или од утехата што самиот си ја дава. Пеат рововите и земјанките и ширум ја разливаат тагата-копнеж за Тина, Тинка, за Тана, Фана, Донка, Севда, Маре...

Оф, оф севда пуста по една,
севда голема по сите...

Гласовите недосекнати, одвај стишени, ги наткрилија други:

Изникнало цвеќе во момини дворови
Ран бел босилек, црвен каранфил...

Одеднаш стивнаа гласовите. Кавал ги наткрили. Заплака со лелек, плач и липтеж на мајка која изгуби дете и свиреж - извик извишува до врв планина, изговара се што в душа се крие, се стишува, трепери во воздухот и стивнат легнува врз меката трева... Се изжалува и се издавува во себе изговорливото свирење; завива кавалот, се потсмируа и заличува на шумолење на зрело пченично класје, се разбранува како немирн лет на сокол, се шири, ту паѓа, ту се подига, разбранува, согорува, истиснува солзи и незапирливо тече, лета кон домашните прагови, кон кратките љчбовни мигови, топлите и незаборавни скришни бакнежи. Се има во него - сета жал и надеж, стремежите и мечтите и неизмерливата тага, вчерашниот бој, лелеците и довикувањата на ранетите и живите...

Во рововите и во земјанките од песната станува потопло и понежно онаму горе, во високото, мижуркаат ѕвездите. Во полумракот што повремено го расечува слабникавото жарче на запалена цигара, болснуваат солзи и се слуша по некој тежок издив и заскрлив липтеж. Над ридот полната месечина загледува во рововите, бункерите и земјанките во кои расцутува младоста на овие седумнаесет, осумнаесет, деветнаесет и дваесетгодишни момчиња и моми... кои растат и созреваат во долгите ноќни маршеви под дожд и снег, во мракот на густите магли, во студените и влажни земјанки, меѓу карпите и камењето, во рововите и бункерите, во непрестајните борби во кои од студенилото и вжештената цевка на оружјето, ја изгубија нежноста и топлината на дланките...

Ех, анасана!...

Политичкиот комесар на бригадата, кој пред половина час стигна на овие позиции, навален на дебелото борово дрво, му рече на командантот на баталјонот:

- Убави се вашите песни... Фаќаат за грло, за срце, ама не се за ова време. Сега ова треба да се пее:

Врондај о Олимбос, ќе се стравти и Ѓона...
(Бучи Олимп и болска Ѓона)

или онаа вашата:

Во борба, во борба, во борба
Македонски народе...

- Циљка! - викна командантот на четата. - На стража!

Месечината сврти на кај Бел Камен. Врз подгореното лисје и трева и свежо доископаните ровови паѓа ноќна, болсклива, бисерна роса. Отаде Бистрица болсна небото. Одблесоките и глуките татнежи кажуваат за жестокоста на битката што почна... Топовите бијат долж планинскиот венец. Клисурите и траповите исполнети со чад.

Педесетина чекори напред и толку назад во мракот одмерува Циљка. Натаму има други. Влажен, студеникав и маглив е мракот. Ја стресе студенило, удри заб на заб. Чекори и чува, ама најмногу чува во неа да не влезе стравот. Срце и замрува, одвај дише, одвај собира и испушта воздух за да не крикне стравот. Во себе го собира, го стега со заби, го сподавува и го здржува грчевито... Во ушите и одсвонуваат, песните испеани пред да оди на стража. Колку ли беа? А колку се чште не се испеани ол тие што ги памти од баба и мајка? И се чуди: како ли, кога има толку многу страв, толку многу крв, толку убиени и ранети, толку многу плач и лелек, може ла се пее? Можеби затоа, тука, во планините на Грамос се уште не е испеана песна за нас...

Одмерува чекори напред и назад. Година дена е под оружје. Во изминатите месеци ги запозна границите на човековото величие и понижување. Се убеди дека и во сенката има многу мени. Во земјанката, во ровот и во бункерот, во долгите, најчесто пелтечени дрдорења на довчерашните говедари и овчари, а сега самоуверени и самобендисани политички комесари, кои човека го прават роб, перејќи му го умот и мозокот само за да го ослободат од обидот да размислува, да не мисли и расудува; ги запозна чекриците низ кои тие, млади и недопечени, поминаа за да станат голема сепаленица. Само тогаш кога таа е сама во длабокиот ров, може да размислива и да се радува. да биде со себе и со се што и е блиско, туку и тогаш погледнува слччајно некој да не ја прислушува. Знае дека во единицата има поткажувачи. И преку нив, исто така, јакне системот на оглупување, во кој партиските секретари и комесарите се првоучители.

Смена на стража. Циљка се врати во својот ров. Се навали на влажниот сид и дремнува.

Под неа се стресе земјата. Брзо се подигна. Не успеа да види што се случува. По тешкото бомбардирање, ја најдоа онесвестена...